

Обобщените метафори и преподаването им в часовете по чужд език

♦

♦

♦

♦

♦

Милка Хаджикотева

The paper explores the phenomenon of conceptual metaphors in the tradition of cognitive studies and puts forward ideas of integrating activities related to raising learners' awareness of conceptual metaphors and their linguistic expressions into EFL classes.

Според съвременните когнитивни схващания обобщената метафора като термин, въведен от Лейкоф и Джонсън, благодарение на която дадено понятие се възприема чрез характерните черти на друго понятие, е универсална за човешкото мислене, но в различните езици и култури се наблюдават различни техни проявления, езикови изрази, възплъщаващи в себе си различните понятийни системи, характерни за различните езици. Този факт е от особено значение за усвояването на чужд език и за методите на преподаване. А фактът е, че макар и повечето учебни системи да довеждат до добро овладяване на граматични правила и комуникативни способности на английски език, все пак нивото на овладяване на езика не достига до овладяване на използването на метафорични изрази.

Всички ние всекидневно наблюдаваме как обучаемите пишат на чуждия език като използват съответния му словоред и граматически структури (с повече или по-малко неточности), но мислят на родния си език чрез познатите им „родни“ възприятия за света – например в българския език е възприето грешките да изграждат нашия характер, което преведено на английски език „mistakes build our character“, като в случая дори единственото число на „характер“ е запазено при предаването на буквалния смисъл на английски език, не носи същия смисъл и дори би довело до проблеми в комуникацията, тъй като в английски език съществува колокация „character-building experience“. Проблемите и затрудненията в английски език се смятат за предизвикателства, които каляват характера, докато в български език възприятието за грешките като формиращи характера е възприето и установено.

Разграничаването на метафоричността, характерна за родния език от метафоричността, характерна за чуждия език, е от първостепенна важност.

Данези (1992) въвежда термина „метафорична компетенция“, която е неразривно свързана с начините, по които дадена култура възприема понятиен свят. Тази система от понятия относно света е в основата на мисленето, действията и общуването на чуждия език. Понятиеното владение на чуждия език е всъщност способността да се усвояват и използват понятията, които функционират по определен начин във всеки език. Обучаемият, който е овладял понятиеното чуждия език, използва езика чрез прилагане на усвоените понятия и връзките между тях, т.е. овладелият понятиеното чуждия език е овладял и метафоричната компетенция, т.е. способността да се разбират и използват метафори по начина, по който се използват от носителите на езика.

Лейкоф и Джонсън в *Metaphors We Live By* (1980) привеждат множество примери в полза на твърдението, че метафората е част от ежедневието, част от езика, мисълта и действията на хората и е в основата на изграждането на индивидуална „понятийна система“, която определя мислите и действията. В тяхната терминология понятийната система е изградена от понятия, които управляват мисълта, изграждат индивидуалния начин на възприемане на света, реализацията, личностното възприятие и междуличностните отношения. Тази система по тяхно мнение е метафорична по своята същност и дава своето отражение върху езика. В техните изследвания, както и в изследванията на Ковачеч, голяма част от обобщените метафори са универсални. За да изяснят какво представлява метафоричната природа на понятията и как тя структурира ежедневните дейности, Лейкоф и Джонсън привеждат изрази, в които заляга връзката между две понятия – едното цел (*target*), а другото източник (*source*). На базата на разглежданите от тях примери, те построяват своята теория за обобщените метафори, в която основно място заема изображението (*mapping*), разглеждано в математическото му значение на „съответствие между елементи на две множества“, където елементите от сферата (*domain*) на източника се пренасят в сферата (*domain*) на целта.

Метафоричните изрази са възможни, благодарение на факта, че човешката понятийна система осмисля абстрактните понятия, като прехвърля върху тях характеристиките на конкретни и близки неща. В същото време обобщените метафори се споделят от всички носители на един и същи език, което прави възможно те да се разбират помежду си и да използват новаторски метафорични изрази на базата на присъщите им понятийни метафори, които да не затрудняват комуникацията помежду им. Пространственото възприятие координира употребата на езиковия израз, който представлява външната проява на присъщото за човека метафорично възприятие на абстрактното понятие „количество“ с близките и познати координати „горе“ и „долу“ в заобикалящото го пространство на обобщената метафора MORE IS UP, LESS IS DOWN. Според изследванията на Ковачеч (2002:163) обоб-

щената метафора HAPPINESS IS UP може да се счита за универсална, тъй като се наблюдава както в английски език, така и в унгарски език, полски, китайски и зулу. На български език изразът „летя в облаците“ също може да се причисли като онагледяване на тази обобщена метафора.

Пространственото възприятие се счита, че съществува в човешкото съзнание и се обуславя от досега на човека със заобикалящия го свят, който той от ранна детска възраст опознава чрез сетивата си. Пространствените ориентири, произтичащи от сетивните човешки възприятия, залягат в основата на понятийните метафори. Това са имидж схемите, предложени от Джонсън в книгата му *The Body in the Mind* (1987) и от Лейкоф в *Women, Fire and Dangerous Things* (1987). Те представляват структура, характерна за когнитивните процеси, благодарение на която е възможно разбирането и мисленето. Имидж схемите се конструират благодарение на телесните преживявания, езиковия опит и историческия контекст, следователно те са „телесно“ обусловени пред-лингвистични структури на преживяванията, които мотивират изображението при понятийните метафори.

Имидж схемите са динамични „телесни“ модели – те се разполагат в и през времето. Според Джонсън абстрактното мислене се основава върху подобни пространствени модели. Те са многомодални ментални модели на преживяванията, които се изобразяват графично с цел да бъдат онагледени.

Възможно е да се каже, че те са културно-обусловени, черпят се от личния опит и придават когнитивна форма на възприятието. Приемайки, че имидж схемите са в основата на построяването на обобщените метафори, се разглеждат три основни типа, предложени от Лейкоф и Джонсън: *ориентационни, онтологични и структурни схеми*.

Пример с имидж схемата „преграда“ се разглежда и от Марсел Данези в книгата му *Semiotics in Language Education* (2000). Наличието на схемата прави възможно изграждането на няколко абстрактни сценария: преодоляване на преградата по различни начини (заобикаляне, прескачане, пролазване, преминаване през нея, отстраняване) или действието ѝ като спирачка.

Следните метафорични изрази онагледяват някои от възможните сценарии, зададени от подобно доста условно графично представяне на умствената представа или имидж схемата „преграда“:

„to get through a difficult time“, „to get over a cold“, „to go any further with that idea“.

Очевидно е, че понятийните системи на родния и чуждия език са в постоянен контакт при използването на чуждия език от обучаемите. Те си взаимодействат и, за да бъдат използвани максимално, следва да се изучат понятийните прилики и различия в двата езика. Това предполага диференциран подход при подбора на материали за усвояване на чужд език с

помощта на понятията, участващите в обучението, разглежданите из ползването на езика, които са за българските форики, бил от обучаемите, не на обвързването, хармонично, които знаят обучаемите, нови за рекламата на метафорите се начин

Разясняването на чуждия език да се стигне до сивна база обучаемите извличат

Добро, като се намери родния език, добри и

В следващия, то е набора от дия език, ват най-„правя като огл („save m и т.н. П на поня

помощта или на базата на родния език. При съществуване на прилики в понятията при родния и чуждия език следва да се насочва вниманието на обучаемите към тях, като се използва възможността за разясняване на възможните разлики в употребата на понятията, колокации и изрази, в които те се използват. Съпоставителен анализ на метафоричните изрази в българския език, които довеждат до формулиране на обобщени метафори, характерни за българския език, с анализирани от Лейкоф, Джонсън и Ковачеч метафорични изрази и функциониращите на базата им обобщени метафори, би бил от огромно значение за успешното преподаване на английски език на обучаеми с роден език български език. А ето и някои идеи за преподаване на обобщени метафори и залегналите в тях имидж схеми. Наблягането върху живия, образен език, използван в реклами и телевизионни предавания, характерни за културата на чуждия език (в случая английски език), в които значението на метафоричните изрази се обсъжда, като по този начин обучаемите ще бъдат в състояние сами да определят какво е значението на нови за тях метафорични изрази, с които ще се срещат в бъдеще. Например рекламната за спестявания по-долу би могла да се използва за онагледяване на метафоричния израз „to grow money“ и „to grow savings“ по запомнящ се начин.

Разясненията и обясненията върху понятията и тяхното използване в чуждия език е наложително да се практикува по време на занятията с цел да се стимулира творческата им употреба, дори и тя да не е съвсем точна – да се преподава експлицитно, а не да се разчита усвояването им на пасивна база знания въз основа на лично направени наблюдения от страна на обучаемите, тъй като те нямат съответната подготовка да наблюдават и да извличат нужните им „правила“ или по-точно познания.

Добре би било да се стимулира използването на метафорични изрази, като се избягва само преноса на типично културно-обусловените изрази от родния език, отново чрез обяснения защо преведните еквиваленти на подобни изрази са неподходящи;

В случай че преподаваните материали илюстрират метафорични понятия, то по този начин се предоставя възможност на обучаемите да използват набора от метафори, залегнали в родния им език, по правилен начин в чуждия език. На ниво фраза паралелите между двата езика могат да се наблюдават най-добре. В английски и български език понятието „пари“ се свързва с „правя пари“, което на английски език „make money“ може да се възприеме като огледален образ. Същото важи и за редица други фрази: „пестя пари“ („save money“), „пера пари“ („launder money“), парите биват „лесни“ („easy“) и т.н. При построяването на подобни мрежи, които служат за разбирането на понятията, се активират уменията на обучаемите да правят аналогии и

паралели между двата езика, родния и чуждия. Една от опасностите при такъв тип преподаване е преподаването да разчита основно на родния език и по този начин обучаемите да използват преимуществено родния си език вместо чуждия език. По мое мнение такъв тип преподаване е уместно на нива А1 и А2 от европейската езикова рамка, в които се овладяват подобни основни метафорични изрази.

От съществено значение е всъщност по какъв различен начин се осмислят понятията в английски език за разлика от български език. Тук на помощ идват обобщените понятия на Лейкоф и Джонсън и метафоричните изрази, благодарение на които те се формулират. На основата на тяхната теория Ковачеч разработва различни типове упражнения, които обвързват използваните метафорични изрази в различен контекст с обобщените метафори, чиито израз се явяват те. Пример за такъв тип обучение, което не изисква предлагане на преводни еквиваленти на родния език на обучаемите, а насочва към осмисляне на употребата им, е упражнение, в което метафорични изрази от една област следва да бъдат анализирани чрез идентифициране на понятието-цел и понятието-източник. Например в английски език понятието „спорт“ функционира като източник за осмислянето на други понятия, които изпълняват ролята на понятия цели, като:

„His argument was completely off base“; „Life is not a spectator sport“; „We got out of the rat race for a while“; „Businessmen ask for a level playing field when they compete.“; „The election campaign was a close race“; „Candidates had to play it safe to gain the support of the public.“

Обучаемите следва да открият в какви сфери от живота се използват изразите, характерни за сферата на спорта.

Друг тип упражнение е да се открият съответните обобщаващи метафори, в които дадено понятие функционира като източник. Например в английски език „*machine*“ характеризира различни сфери от живота:

„the machinery of international law“; „the machinery of democracy“; „the mechanics of an election“; „The media oil the wheels of the economy“; „The wheels of justice grind slowly“; „People kept the wheels of the economy turning“ и т.н.

Такива типове упражнения са подходящи за въвеждане в терминологията по различни теми и биха довели до осмисляне и вероятно до по-широко използване на предложените метафорични изрази от обучаемите в писмените им работи или в разговори. Би било интересно да се наблюдава ефектът върху обучаемите, следвайки подобен подход на преподаване в рамките на едно или няколко нива, като се сравни доколко използват метафорични изрази при започване на курса и какви са резултатите в т. нар. от Данези метафорична компетенция в края на курса.

Пословици
даването на чу
глийски език в
сравнително д
поговорките, т
език, някак уба
ворки в съответ
обучаемите. По
лите на езика и
внимание на от

Налагат се
към съответнат
с каква цел, как
на недовършен
говор или стати
английският ези
and no play mak
говорящия или
събеседника къ
говорящия разв.

Идиомите,
от най-трудно у
на разглеждане
метафори усво
fire“ сферата на
обошената мета
онагледяват обо

Smoke was
fuming.

Hey, I'm bu

Поднесени

вяват в предста
паралели межд
подходили твор
отличават от ус
езика и биха се

Възможно е
лиз на обобщен
онирането на пр
преместване в п

Пословиците и поговорките са една малко застъпена област в преподаването на чужд език, макар че съвременните системи за обучение по английски език включват в съдържанието си текстове, които информират за сравнително добре познати събития, процеси и явления. Но пословиците и поговорките, така свързани с културата и литературата на съответния чужд език, някак убягват от вниманието на обучаемите. Анализирането на поговорки в съответния им контекст повишава метафоричната компетенция на обучаемите. Полезно би било да се разяснява как се приемат те от носителите на езика и да се правят паралели между двата езика, като се обръща внимание на отнасящи се до една и съща ситуация.

Налагат се разяснения по отношение на принадлежността на даден израз към съответната култура, като се пояснява в какви случаи се използва, от кого, с каква цел, как се отразява върху използващия. Например при използването на недовършения израз „*All work and no play...*“ от носители на езика в разговор или статия се предполага, че участникът в комуникацията, за когото английският език е чужд език, е вероятно запознат с поговорката: „*All work and no play makes Jack a dull boy*“ и е в състояние да разбере намерението на говорещия или пишещия (вероятно критика на работохолизма), да подтикне събеседника към размисъл, че се нуждае от почивка, и да демонстрира, че за говорещия развлеченията са също толкова важни, колкото и работата.

Идиомите, употребявани често от носителите на езика, се считат за едни от най-трудно усвоимите езикови единици в английския език. В светлината на разглеждането на метафоричните изрази като проявления на обобщени метафори усвояването им би могло да се улесни. Например в израза „*to spit fire*“ сферата на огъня се използва за възприемане на сферата на гнева, т.е. обобщената метафора е ANGER IS FIRE. Други метафорични изрази, които онагледяват обобщената метафора, са:

Smoke was coming out of his ears. He is smoldering with anger. She was fuming.

Hey, I'm burned up!

Поднесени в този вид, метафоричните и идиоматичните изрази оживяват в представите на обучаемите по чужд език, които при изграждане на паралели между двете сфери, на целта и източника на метафората, биха подхождали творчески и предложили свои вариации, които, макар и да се отличават от установените изрази, биха били разбираеми за носителите на езика и биха се вписвали в неговата логика.

Възможно е също и употребата на предлозите да се изяснява чрез анализ на обобщени метафори. За онагледяване на идеята да вземем функционирането на предлога „*to*“ в английски език, когато се предава идеята за преместване в пространството.

I am going to England. (държава) I am going to London. (град) I am going to the dentist's. (място) И трите изречения на английски са примери за функционирането на обобщената метафора [DESTINATIONS ARE POINTS IN SPACE], в които се използва предлогът „to“.

Поради факта, че метафоричните изрази са културно-обусловени и произтичат от ценностната система на съответната култура, те до голяма степен остават загадка за обучаемите по чужд език, които не са се сблъскали със ситуации, в които се използват. Например цветовете в различните култури се използват метафорично по различен начин. За да се разбере изразът „to see red“, следва да се имат предвид асоциациите, които носителите на езика правят в този контекст, т.е. червеното на английски се свързва с гнева, докато на български език – със срама, напр. „почервения от срам“. Подобни типове упражнения биха могли да доведат до търсене на аналогии между двата езика (родния и чуждия) в осмислянето на света и обобщените метафори, проява на използваните от двата езика метафорични изрази. Съставянето на корпус за използваните ежедневни метафори, отразяващи обобщените метафори в светогледа на българите, и съпоставката му с корпуса на Лейкоф, Джонсън и Ковачеч също би било от голямо значение за развоя на преподаването на английски език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Данези 2000:** M. Danesi. *Semiotics in Language Education*. Mouton de Gruyter.
Джонсън 1987: M. Johnson. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago, University of Chicago Press.
Ковачеч 2002: Z. Kovecses. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford, Oxford University Press.
Лейкоф и Джонсън 1980: G. Lakoff and M. Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago, University of Chicago Press.

Какво
да учил

Павлина

Factors ar
influence th
point and
well and to
implement
ing.

Професио
ване на въпрос
разглеждам ня
ни в ежедневн
Осъществ
гражданин на
няколко езика
въпроси изкл
Ние си за
та, които пола
защо някои от
ме, че полагат
резултати.

В отговор
чини, но пара
влият и реди

Тази обла
ратурата с по
променливи с
бъдат постигн
могат както да
и да ни пречат

Ще разгле